

З ІСТОРІЇ КРИМОЗНАВЧИХ СТУДІЙ У ЛАЗАРЕВСЬКОМУ ІНСТИТУТІ СХІДНИХ МОВ

ДОНІНІ малодослідженою лишається експедиційна діяльність із вивчення етнографії народів Криму дорадянського періоду, яку досліджували вчені одного з найбільш авторитетних у Російській імперії орієнталістичних центрів – Лазаревського інституту східних мов у Москві. Під керівництвом відомого тюрколога, викладача інституту Володимира Олександровича Гордлевського (1876–1956) на початку ХХ століття цей навчальний заклад організовував експедиції з вивчення фольклору кримських татар. Студенти одержували спеціальні завдання й виїжджали до Криму для збору матеріалів. Знаменною є діяльність сходознавця Олексія Іоакимовича Олесницького (1888–?), який у студентські роки активно досліджував кримськотатарську етнографію [Непомнящий 2003].

Пролити світло на біографію етнограффа дозволили архівні розвідки у фонді під назвою «Лазаревський інститут східних мов», який міститься у Центральному історичному архіві Москви. З «Особистої справи вихованця спеціальних класів Олесницького Олексія Іоакимовича» стало відомо, що він народився 29 вересня 1888 року в Києві. З 1898-го до 1906 року юнак навчався в Третій Київській гімназії, яку закінчив зі срібною медаллю. В 1906 році він вступив до Лазаревського інституту східних мов. Згодом родина Олесницьких переїхала з Києва до Алупки. Це багато в чому пояснює предмет подальших етнографічних студій майбутнього орієнталіста. Повний курс спеціальних класів інституту О.І. Олесницький закінчив у червні 1910 року, маючи успіхи у вивченні арабської, перської словесності, турецько-татарських мов та історії Сходу [ЦІАМ, ф. 213, оп. 2, спр. 1064, 19, 29]. Ще у студентські роки О.І. Олесницький неодноразово брав участь в етнографічних експедиціях інституту й проводив особисті польові дослідження. Так, у червні–серпні 1908 року він їздив до Туреччини, де вивчав фольклор й удосконалював зна-

ння турецької мови. Улітку 1909 року під час етнографічної експедиції до Криму О.І. Олесницький зібрав кілька десятків пісень кримських татар. Пісенну творчість цього народу вперше досліджував такий вдумливий збирач, як О.І. Олесницького. Рада спеціальних класів Лазаревського інституту на засіданні, яке відбулося 5 березня 1910 року, ознайомившись із доповіддю О.І. Олесницького «Пісні кримських турків», де узагальнювалися результати його етнографічної експедиції, вирішила надрукувати зібраний студентом матеріал в одному зі своїх збірників. Зберігся відгук В.О. Гордлевського про дану працю О.І. Олесницького, у якій учений відзначив, що ці фольклорні пам'ятки було досліджено вперше. Вказавши на високий науковий рівень проведених робіт, В.О. Гордлевський запропонував нагородити збірного юнака пам'ятною медаллю інституту й видати йому посвідчення про закінчення курсу Першого розряду [ЦІАМ, ф. 213, оп. 2, спр. 1064, 11–12]. О.І. Олесницький взяв на себе всі витрати на видання роботи [Олесницький 1910]. Структурно працю було поділено на три частини: транскрибований текст, російський переклад і додаток з нотами. Пісні було зібрано етнографом лише на Південному березі Криму, а це, звичайно, зменшує лінгвістичну й художню цінність матеріалу. Велика кількість нетюркського населення, яке прибуло до цього району наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття, сприяло процесу розмивання сформованих там за часів Кримського ханства фольклорних традицій. Значним тут був і вплив турків-османів, які приїжджали до Південного берегу Криму на заробітки. Експедиції Лазаревського інституту, за попередніми планами, в 1909 році мали охопити весь півострів. Однак учені зіткнулися з недовірливим ставленням до їхніх поїздок з боку місцевої адміністрації, яка через відсутність у них документа з Лазаревського інституту заборонила їм відвідувати татарські кав'ярні й записувати бесіди з місцевими мешканцями.

Про подальшу долю етнографа (після закінчення інституту) ми довідалися з його листа до А.Ю. Кримського від 10 червня 1910 року, віднайденого в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського [ІРНБУВ, ф. 36, оп. 1, спр. 409, 1–2], а також із листа наставника О.І. Олесницького В.Ф. Міллера, адресованого Валентину Олексійовичу Жуковському, від 2 червня 1910 року [ЦІАМ, ф. 213, оп. 2, спр. 1064, 4; Непомнящий 2004]. З цих документів стало відомим, що О.І. Олесницький збирався продовжити освіту в Навчальному відділенні східних мов при Міністерстві закордонних справ. Всеволод Федорович Міллер рекомендував його «як прекрасного юнака. Він має видатні здібності, відмінні моральні якості, він працьовитий і працездатний» [ЦІАМ, ф. 213, оп. 2, спр. 1064, 4].

В 1913 році О.І. Олесницький опублікував два варіанти кримськотатарської

пісні про вбивство татариним православного священика. Ці матеріали зацікавили етнографа з історичної точки зору. Один варіант тексту було записано ним поблизу Феодосії, у селищі Азбелек-Келенчі, від 70-річного татарина Софера Аділь-Гірея. Другий і більш правдивий, на його думку, варіант було записано О.І. Олесницьким у С.-Петербурзі від сенатора Султана Крим-Гірея [Олесницький 1913а]. Відомим є і його джерелознавче дослідження, присвячене кримській історії [Олесницький 1913б]. Кримиознавчі дослідження молодого московського вченого мали важливе наукове і культурно-пізнавальне значення. Принциповою рисою цих досліджень, на відміну від розвідок місцевих краєзнавців другої половини XIX століття, є суто науковий підхід до зібраних матеріалів, наявність довідок у публікаціях, ґрунтовна джерельна база та висновки [Непомнящий 2002].

ЛІТЕРАТУРА

Непомнящий А.А. Изучение крымско-татарского народа в отечественной ориенталистике в начале XX века // **Гасырлар авазы=Эхо веков**. Казань, 2002. № 3/4.

Непомнящий А.А. Страницы из истории изучения крымско-татарского народа в начале XX века // **Мечети и мизары татар Беларуси, Литвы и Польши: К 100-летию второй Минской мечети**. Новогрудок, 2003.

Непомнящий А.А. Новые архивные материалы по истории этнографических исследований Крыма в начале XX века: А.А. Олесницький // **Археологія та етнологія Східної Європи: Матеріали і дослідження**. Донецьк, 2004.

Олесницький А.А. Песни крымских турок: Текст, перевод и музыка / Под ред. В.А. Гордлевского // **Труды по востоковедению, издаваемые Лазаревским институтом восточных языков**. Вып. 32. Москва, 1910.

Олесницький А.А. Материали по изучению крымской народной поэзии. 1) Песня о Сейд-Амете // **Восточный сборник**. Кн. 1. Санкт-Петербург, 1913а.

Олесницький А.А. О неисследованном старейшем списке путешествия Антиохийского патриарха Макария 1654 года: Из рукописного собрания А.Е. Крымского // **Древности восточные: Труды Восточной комиссии имп. Московского археологического общества**. Т. 4. Москва, 1913б.

ІРНБУВ, ф. 36, оп. 1, спр. 409.

Центральний історичний архів Москви (ЦІАМ), ф. 213, оп. 2, спр. 1064.